

Validation of a Premarital Counseling Model Based on the Interactional Patterns of Spouses in the Holy Quran

Javad Torkashvand / Assistant Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, University of Religions and Denominations, Qom, Iran
j.torkashvand@urd.ac.ir

Received: 2026/01/07 - **Accepted:** 2026/05/07

Abstract

The present study was conducted to validate a Premarital Counseling (PMC) model based on the interactional patterns of spouses in the Holy Quran. This study was applied one, in terms of purpose, and was carried out with a mixed approach. In the theoretical section, the research population consisted of all verses of the Holy Quran, and a descriptive-analytical method was used to extract the interactional patterns of spouses. In the second section, after the initial development of the premarital counseling protocol, its content validity was confirmed by six experts. In the implementation phase, the research population consisted of all clients seeking PMC at the Haniyeh Counseling Center in Karaj in 2024, from which seven couples were selected through purposive sampling. In the final step, the perceptions and behaviors of the applicants were examined based on the results presented to them (marriage without impediment, marriage requiring education, marriage requiring therapy) in a one-year follow-up. The results of the study showed that the Quranic premarital counseling model is valid in terms of raising clients' awareness and predicting the future interactional patterns of spouses. The use of this model by marriage specialists is recommended for raising awareness, predicting spouses' interactional patterns, and preventing divorce.

Keywords: Premarital Counseling, Interactional Patterns, Spouses, Holy Quran.

اعتباریابی مدل مشاوره پیش از ازدواج مبتنی بر الگوهای تعاملی همسران در قرآن کریم

j.torkashvand@urd.ac.ir

جواد تorkashvand / استادیار گروه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۷ - پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۷

چکیده

پژوهش حاضر با هدف اعتباریابی مدل مشاوره پیش از ازدواج (PMC) مبتنی بر الگوهای تعاملی همسران در قرآن کریم انجام شد. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و با رویکردی آمیخته صورت پذیرفت. در بخش نظری، جامعه پژوهش، تمامی آیات قرآن کریم بود و برای به دست آوردن الگوهای تعاملی همسران از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شد. در بخش دوم، پس از ساخت اولیه پروتکل مشاوره پیش از ازدواج، روایی محتوایی آن توسط شش متخصص مورد تأیید قرار گرفت. در مرحله اجرا، جامعه پژوهش، تمامی مراجعین متقاضی PMC مرکز مشاوره حانیه کرج در سال ۱۴۰۳ بود که هفت زوج با نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. در آخرین گام، ادراک و رفتار متقاضیان بر اساس نتایج ارائه شده به آنها (ازدواج بلامانع، ازدواج نیاز به آموزش، ازدواج نیاز به درمان)، در یک پیگیری یک‌ساله مورد بررسی قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد مدل مشاوره پیش از ازدواج قرآنی، در بعد آگاهی‌بخشی به مراجعین و پیش‌بینی الگوهای تعاملی همسران در آینده، معتبر است. به کارگیری این مدل توسط متخصصین ازدواج، جهت آگاهی‌بخشی و پیش‌بینی الگوهای تعاملی همسران و پیشگیری از طلاق توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مشاوره پیش از ازدواج، الگوهای تعاملی، همسران، قرآن کریم.

مقدمه

خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی (Tilden & et al, 2020) با پیوند زناشویی زن و مرد ایجاد می گردد (بئان و همکاران، ۲۰۲۰، به نقل از: کاوه و همکاران، ۱۴۰۳). ارتباط زناشویی معمولاً از طریق تعاملات کلامی، عاطفی، جسمی و جنسی میان همسران شکل می گیرد. بسیاری از پژوهش ها نشان داده اند ارتباط کارآمد همسران پیش بینی کننده قوی کیفیت زناشویی (Marital quality) بوده (Ledbetter, 2009) و نقشی تعیین کننده در احساس امنیت زوجین ایفا می کند (بشارت، ۱۳۹۱). از سوی دیگر، مشکلات ارتباطی، یکی از اساسی ترین ریشه های مشکلات خانوادگی (جاویدی و همکاران، ۱۳۹۲)، سرچشمه نارضایتی زناشویی (گلاسز، ۱۳۹۸) و از مهم ترین عوامل بروز ناسازگاری زناشویی به شمار می رود که بیش از هر مقوله دیگری سبب ارجاع و دریافت خدمات درمانی و مشاوره ای (فتوحی و همکاران، ۱۳۹۷) و حتی سبب جدایی زوجین می شود (Basri & Anom, 2023; Guetto & et al, 2021; Stanley & Markman, 2020).

یکی از با اهمیت ترین ویژگی های روابط زناشویی، الگوهای ارتباطی همسران است که به وفور در یک خانواده تکرار می گردد (Jalali & et al, 2019)؛ کرمانشاهی و شفیع آبادی، ۱۳۹۳؛ ترنهلیم و یانسن، ۱۹۹۶، به نقل از: فاتحی زاده و احمدی، ۱۳۸۴). ارتباط زناشویی عبارت است از فرایندی که در طی آن زن و شوهر چه به صورت کلامی در قالب گفتار و چه به صورت غیر کلامی در قالب گوش دادن، مکث، حالت چهره و ژست های مختلف با یکدیگر به تبادل احساسات و افکار می پردازند (امانی و لطافتی بريس، ۱۳۹۲). این الگوها مشخص می کنند که زوجین چگونه با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند (نامدارپور و بلقان آبادی، ۱۳۹۷). ویل (۲۰۰۰) معتقد است که همسران مجموعه ای از الگوهای ارتباطی را میان خود به وجود می آورند و رفتارهای مشکل آفرین، صرفاً اجرای همان الگوها هستند؛ یعنی آشتی از دواج به نرخ بالای تعاملات منفی و نرخ پایین تعاملات مثبت مرتبط است (اپستین و باکوم، ۱۴۰۱). تحقیقات گاتمن (۱۹۹۳) نشان داد که ارتباط زناشویی ناشاد، غالباً به خاطر الگوهای ارتباطی منفی است و الگوهای ارتباطی سالم و سازنده یکی از مهم ترین عوامل رضایتمندی زناشویی به شمار می آید (گاتمن و گاتمن، ۱۳۹۸).

بنابراین با توجه به پیامدهای مخربی که الگوهای ارتباطی آشفته بر سلامت روان زوجین (Siffert & Schwarz, 2011) و رابطه زناشویی (Donato & et al, 2014) دارد، و با توجه به اینکه با تغییر الگوی ارتباطی می توان به کاهش ناسازگاری زناشویی و افزایش سلامت روان و رضایت زناشویی کمک کرد، رویکردهای مختلف خانواده و زوج درمانی (نیکولز و شوارتز، ۱۳۸۷؛ گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۱۳۹۴؛ مینوچین، ۱۳۹۰؛ Gottman, 1993؛ جانسون، ۱۴۰۱؛ اپستین و باکوم، ۱۴۰۱) تلاش کرده اند به طبقه بندی الگوهای ارتباطی سالم و ناسالم زوجین پرداخته و مطابق با آنها مداخلات پیش گیرانه و درمانی طراحی کنند. رویکرد بین نسلی، همجوشی را

عامل شکل‌گیری الگوهای ارتباطی می‌داند (نیکولز و سوارتز، ۱۳۸۷) که عبارت‌اند از: ناکارآیی فیزیکی یا هیجانی در یکی از زن و شوهر، اختلاف زناشویی آشکار، مزمن و حل و فصل نشده، اختلال روان‌شناختی کودک، رابطه متقابل باعرضه - بی‌عرضه (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۱۳۹۴). گاتمن (۱۹۹۳) و فیتزپاتریک (۱۹۸۸) به وجود دو نوع الگوی ارتباطی کلی در ازدواج پی بردند: زوجیت باثبات و زوجیت بی‌ثبات. زوجیت باثبات شامل زوج‌های سنتی، زوج‌های دوجنسیتی و زوج‌های اجتنابی می‌شود. زوجیت بی‌ثبات نیز شامل زوج‌های ناسازگار و زوج‌های آزاد و مستقل می‌شود (فاتحی‌زاده و احمدی، ۱۳۸۴). در زوج‌درمانی هیجان‌مدار، رایج‌ترین چرخه در زوج‌های آشفته، برخی از اشکال تعقیب - انتقادگری و کناره‌گیری - اجتناب است و چرخه‌های گریز - گریز و چرخه‌های ناپایدار حمله - حمله است (جانسون، ۱۴۰۱). سنت درمان‌شناختی رفتاری نیز، پرداختن به تبادلات رفتاری میان زوجین است (گاتمن و نوتاریوس، ۲۰۰۰، به نقل از: اپستین و باکوم، ۱۴۰۳). الگوی مطلوب همسران، الگوی سازنده متقابل (کریستنسن و سالوی، ۱۹۹۱، به نقل از: هنرپروان و همکاران، ۱۳۹۰) و الگوی آسیب‌رسان توقع - کناره‌گیری، حمله دوسویه، کناره‌گیری دوسویه، دل‌کندن یک یا دوسویه هستند (اپستین و باکوم، ۱۴۰۳). از سوی دیگر، حدود پنجاه درصد زوجین، با طلاق به رابطه خود پایان می‌دهند و مطالعات زمینه‌یابی نشان می‌دهد حتی در میان زوجینی که به ازدواج خود خاتمه نمی‌دهند، نزدیک به ۲۰ درصد زوجین روابطی آشفته دارند (اپستین و باکوم، ۱۴۰۱). جامعه ایران نیز در سال‌های اخیر شاهد افزایش نرخ طلاق بوده است؛ به‌طوری‌که در سال ۱۳۷۹ به ازای هر ۱۲ ازدواج یک طلاق، در سال ۱۳۸۹ به ازای هر ۵/۶ ازدواج یک طلاق و در سال ۱۳۹۹ به ازای هر ۹۷/۲ ازدواج یک طلاق رخ داده است و در هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴ به ازای هر ۴۸/۲ ازدواج یک طلاق ثبت شده است (سایت سازمان ثبت احوال کشور) که نشان می‌دهد در دوره‌های اخیر و به دلایل گوناگون نهاد خانواده دچار آسیب‌های متعددی شده است. ضعف در آگاهی‌های لازم پیش از ازدواج، انتخاب نامناسب در ازدواج و نیز نداشتن مهارت لازم برای زندگی زناشویی نمونه‌هایی از عوامل آسیب‌زا برای خانواده به‌شمار می‌رود (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۷).

یکی از عواملی که می‌تواند در حذف یا کم‌رنگ شدن عوامل تهدیدکننده روابط زناشویی نقش بسزایی داشته باشد، مشاوره قبل از ازدواج (Premarital Counseling) است (Stutzman, 2011). در حال حاضر بیش از صد برنامه مشاوره پیش از ازدواج در دنیا وجود دارد که از لحاظ اهداف، روش و محتوا متفاوت هستند (Robin, 2005). در ایران نیز پژوهش‌هایی جهت ساخت و اعتباریابی برنامه بومی مشاوره پیش از ازدواج صورت گرفته است (کریمی ثانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ گلزاری و کمن، ۱۳۹۴؛ اختیاری امیری و همکاران، ۱۳۹۷؛ کاوه‌ای سده و همکاران، ۱۴۰۱؛ ثمری صفا و همکاران، ۱۴۰۱؛ طهرانی و همکاران، ۱۴۰۱).

علی‌رغم پژوهش‌های انجام‌شده، هنوز مدل مدون مشاوره پیش از ازدواج که بخش قابل توجهی از فرهنگ ایرانی، یعنی قرآن کریم در آن لحاظ شده باشد، وجود ندارد. غالباً پژوهش‌های صورت گرفته به‌صورت کار میدانی و با مصاحبه با مردم انجام گرفته و به‌صورت مستقیم به منابع اسلامی به‌ویژه قرآن کریم نپرداخته‌اند. این در حالی است که قرآن کریم، آموزه‌های زیادی در رابطه با ازدواج از لحاظ مبانی ازدواج مانند ارزش برابر زن و مرد (نساء: ۱؛ انعام: ۹۸)، مطلوبیت ازدواج در نزد خداوند (نور: ۳۲)، تفاوت‌های جنسیتی (نساء: ۳۲)، اهداف ازدواج (روم: ۲۱) و فواید ازدواج مانند تأمین صحیح نیاز جنسی (معارج: ۲۹)، فرزند (بقره: ۱۸۷) و شرایط ازدواج مانند همتایی در ایمان (ممتحنه: ۱۰؛ بقره: ۲۲۱)، همتایی در پاکی (نور: ۲۶)، پسندیدن طرف مقابل (نساء: ۳؛ احزاب: ۵۲)، اجازه پدر دختر (بقره: ۲۳۷؛ نساء: ۲۵؛ قصص: ۲۷)، استعداد اقتصادی پسر (نساء: ۲۵؛ نور: ۳۲) و ویژگی‌های مطلوب مرد مانند استقلال (بقره: ۲۲۸؛ هود: ۷۲) تکیه‌گاه بودن (نساء: ۳۴)، مشفق بودن (طور: ۲۶) و ویژگی‌های مطلوب زن مانند توان باروری (بقره: ۲۲۳)، پاک‌دامنی (مائده: ۵؛ آل عمران: ۱۵) و تواضع (نساء: ۳۴؛ تحریم: ۵) و همچنین نوع برخورد همسران با ناسازگاری طرف مقابل دارد (ترکاشوند، ۱۳۹۴).

از سوی دیگر، برخی از مدل‌های مشاوره پیش از ازدواج موجود (علاوه بر نپرداختن به منابع دینی) به دلیل مؤلفه‌محور بودن و در نظر نگرفتن تعدیل‌گرهای این مؤلفه‌ها، در عمل دچار خطا شده و موجب شده است تعداد مراجعین زوج‌درمانی که قبلاً مشاوره پیش از ازدواج دریافت کرده‌اند، افزایش بیابد. همچنین برخی دیگر از مدل‌ها به جهت کنترل کثرت مؤلفه‌ها به استفاده بیش از حد از تست‌ها روی آورده‌اند که موجب زمان‌بر و پرهزینه شدن مشاوره پیش از ازدواج شده است. بنابراین ضروری است برای دست یافتن به یک پروتکل مشاوره پیش از ازدواج متناسب با ویژگی‌های ایرانی اسلامی با اجرای آسان و سریع و کم‌هزینه تلاش شود. در این راستا، پژوهش حاضر به‌منظور تدوین یک مدل مشاوره پیش از ازدواج کوتاه و کم‌هزینه با توجه به آموزه‌های قرآنی در ارتباط با الگوهای تعاملی همسران انجام شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به هدف «کاربردی» و از نظر جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در مراحل استنباط الگوهای تعاملی همسران از قرآن کریم، ساخت پروتکل و اعتباریابی نتایج پژوهش، کیفی و در مرحله بررسی روایی محتوایی پروتکل از نوع توصیفی زمینه‌یابی و کمی بود. جامعه پژوهش، در مرحله استنباط الگوی تعاملی همسران، تمامی آیات قرآن کریم بود و پنج آیه به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند از این جامعه به‌دست آمد، و در بخش کمی، مراجعین دختر و پسر مجرد (زوج خواستگار) مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره حائیه کرج جهت دریافت مشاوره پیش از ازدواج در سال ۱۴۰۳ بود. نمونه پژوهش هفت زوج از مراجعه‌کنندگان به مرکز حائیه جهت دریافت

مشاوره پیش از ازدواج بودند که به صورت هدفمند انتخاب شدند. معیارهای ورود به پژوهش عبارت بود از: ۱. رضایت کامل از شرکت در این پژوهش؛ ۲. مراجعه دونفری به مرکز مشاوره؛ ۳. عدم تصمیم قطعی برای ازدواج در زمان مراجعه؛ ۴. آگاهی خانواده‌ها (جهت نظارت و آموزش)، و معیارهای خروج از پژوهش عبارت بود از: ۱. عدم شرکت در جلسات مشاوره؛ ۲. رسیدن به تصمیم قطعی برای ازدواج یا عدم ازدواج در طول فرایند مشاوره.

مراحل اجرای پژوهش

اولین مرحله، به دست آوردن الگوهای تعاملی سالم و ناسالم همسران در قرآن کریم بود. در این مرحله جامعه پژوهش، قرآن کریم بود. جهت به دست آوردن داده‌های اولیه، قرآن کریم توسط دو متخصص قرآنی و روان‌شناختی مورد مطالعه هدفمند قرار گرفت. بررسی، طبقه‌بندی و تحلیل آیات مذکور نشان داد قرآن کریم در ضمن آیات ۳۴، ۲۵، ۱۲۸، ۱۲۹ و ۱۳۰ سوره نساء به الگوهای تعاملی همسران و در ۴۶ آیه دیگر به تبیین ویژگی‌های همسران پرداخته است. ترجمه، تحلیل و طبقه‌بندی آیات مذکور، در نهایت شش الگوی تعاملی را به دست داد. در مرحله دوم، یک پروتکل چهار مرحله‌ای مبتنی بر الگوهای تعاملی همسران طراحی شد. با توجه به اینکه الگوهای تعاملی همسران، تحت تأثیر مدل خانواده اصلی (از حیث سازمان، ساختار و سبک‌های فرزندپروری) و تحت تأثیر ویژگی‌های شخصیتی همسران و همچنین تحت تأثیر سبک‌های مقابله‌ای آنها در برابر ناملازمات مادرنماد / پدرنماد می‌باشد، پروتکل مذکور به صورت مجموعه‌ای از ابزارهای مصاحبه، تست شخصیت و ژنوگرام طراحی شد تا توان به دست آوردن الگوی احتمالی تعاملات زوجی را داشته باشد.

مرحله سوم، برای اطمینان‌پذیری و بررسی روایی محتوایی الگو، از ضریب شاخص روایی محتوا (CVI) و شاخص نسبت روایی محتوا (Shultz & et al, 2020) (CVR) توسط سه متخصص ازدواج و خانواده، جهت ارزیابی میزان ارتباط هر مرحله از پروتکل با عوامل مؤثر بر الگوهای تعاملی همسران از نگاه قرآن کریم استفاده شد.

مرحله چهارم، اجرای پروتکل و اعتباریابی کیفی نتایج آن بود. پس از آگاهی دختر و پسر نسبت به پژوهش و محرمانه بودن اطلاعات و امکان خروج از طرح در هر زمان که بخواهند، پروتکل بر روی هفت زوج متقاضی دریافت مشاوره پیش از ازدواج اجرا گردید؛ سپس در یک پیگیری یک‌ساله، از طریق مراجعه متقاضیان، شرایط آنها و تطبیق نتایج به دست آمده با اقدام متقاضیان مورد بررسی و مقایسه قرار گرفت که خلاصه‌ای از آن در بخش نتایج اعتباریابی کیفی ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

برخی از آیاتی که صریح‌ترین و بیشترین اشاره را به الگوهای تعاملی همسران دارد، و آیات محوری در تبیین این الگوها می‌باشد، آیه‌های ۳۴ و ۱۲۸ سوره نساء است. در آیه ۳۴ سوره نساء، خداوند می‌فرماید مردان به سبب

ویژگی‌هایی که خود به آنها اعطا کرده است و به سبب تشریع حکم نفقه، مسئول و سرپرست زنان هستند. درحقیقت این آیه درصدد تشریع قوامیت مردان است و در ادامه می‌فرماید زنان در قبال این تشریع، دو نوع موضع‌گیری دارند، و زنان را به دو گروه تقسیم می‌کند: گروه اول، «زنان صالحه» که این تشریع را می‌پذیرند و با تواضع و حفظ خود، الگوی «قوام - صالحه» را ایجاد می‌کنند که الگوی سالم و مطلوب است؛ و گروه دوم، «زنان ناشزه» هستند که این تشریع را نپذیرفته و باعث به وجود آمدن الگوهای ناسالم در خانواده می‌شوند. اما در آیه ۱۲۸ همین سوره، صحبت از نشوز یا اعراض مرد است. همان‌طور که زن ممکن است با نشوز خود موجب برهم زدن الگوی سالم گردد، مرد نیز ممکن است با نشوز یا اعراض (روی گردانی، بی‌توجهی) خود، الگوی سالم را تخریب نماید. اکنون با تأمل و دقت در دو آیه مذکور می‌توان الگوهای مطرح‌شده را به سه گروه تقسیم کرد

۱. الگویی که در آن هم زن و هم مرد در وضعیت مطلوب قرار دارند، یعنی الگوی قوام - صالحه؛

۲. الگوهایی که یکی از همسران در وضعیت مطلوب قرار دارد و دیگری از وضعیت مطلوب خارج شده است، یعنی الگوهای قوام - ناشزه، صالحه - ناشز و اعراض - صالحه؛

۳. الگوهایی که هر دوی همسران در وضعیت غیرمطلوب قرار دارند، یعنی الگوهای ناشز - ناشزه و اعراض - ناشزه. معنی نشوز: نشوز در لغت به معنی ارتفاع، بلندی و علو است (ابن فارس، ۱۳۹۹ق)، اما در اصطلاح نشوز زن، یعنی بغض زن نسبت به همسرش (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق). طبرسی (۱۳۶۰، ج ۵) نشوز زن را به معنی تسلط بر شوهر و مخالفت آورده است. گنابادی (۱۳۷۲، ج ۴) نشوز مرد در آیه ۱۲۸ سوره نساء را بدرفتاری با زنان و منع آنها از حقوقشان می‌داند. بنابراین نشوز ناخوش داشتن همسر و معاشرت بد با همسر است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴؛ قرشی، ۱۳۷۱، ج ۷؛ طباطبائی، ۱۳۷۴، ج ۴).

معنی اعراض: ماده «عرض» معنی اعراض و روی گرداندن و پشت کردن می‌دهد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق). گنابادی (۱۳۷۲، ج ۴) می‌نویسد اعراض شوهر، یعنی به او توجه نکند درحالی که حقوقش را می‌دهد از قبیل نفقه و پوشاک و قسامه؛ زیرا نشوز آن است که آنچه که بر او واجب است به آن قیام نکند، و چون اعراض در مقابل نشوز ذکر شده است، باید چیزی غیر از آن باشد.

معنی قوام: قیام مشتق از قوم است و قیام نقیض جلوس است و البته قیام به معنی محافظت و اصلاح نیز به کار می‌رود، مانند قول خداوند متعال در آیه ۳۴ سوره نساء که می‌فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲). مردان قوام بر زنان هستند، یعنی مردان ولایت و تدبیر زنان را بر عهده دارند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶). قوام صیغه مبالغه و به معنی مسلط و قیم است (طبرسی، ۱۳۶۰، ج ۵). قوام مبالغه در قیام به امر شخصی دیگر است (طباطبائی، ۱۳۷۴، ج ۴).

جدول ۱: الگوهای تعاملی سالم و ناسالم همسران بر اساس آیات سورة نساء

زن			
ناشزه: ناسازگاری، سلطه‌گری نافرمانی، پرخاشگری، اذیت، همراهی نکردن، توجه به دیگری	صالحه: نیک رفتار، شایسته، برطرف‌کننده نفرت بین خود و دیگری، دوری‌کننده از فساد و گناه		
قوام - ناشزه	قوام - صالحه الگوی سالم	قوام: محافظت، اصلاح، تدبیر، ولایت، سرپرست، مسئول	شوهر
ناشز - ناشزه	ناشز - صالحه	ناشز: ناسازگاری، تندى، پرخاشگری، ظلم، اذیت، همراهی نکردن، عدم قیام به وظایف خود، منع از حقوق	
اعراض - ناشزه	اعراض - صالحه	اعراض: بی‌اعتنایی، روی‌گردانی، پشت کردن، همراه با انجام وظایف و ارائه حقوق	

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، سه دسته الگوی تعاملی میان همسران وجود دارد: دسته اول، الگوی قوام - صالحه: در این الگو مرد با ویژگی قوام و زن با ویژگی صالحه مطرح شده است. در این الگو مرد در نقش مسئول زندگی مشترک این ویژگی‌ها را دارد: میل جنسی به زن (آل عمران، ۱۴؛ بقره: ۱۸۷؛ یوسف، ۲۴)، عدم تمایل به مردان (مؤمنون: ۶ و ۷؛ نمل: ۵۵؛ عنکبوت: ۲۹)، جسم سالم و قوی (قصص: ۲۶)، شجاعت و حمیت برای محافظت از همسر و احساس مسئولیت (نساء: ۳۴)، دغدغه و تلاش برای تأمین رفاه و فراهم کردن شرایط اولیه زندگی (نمل: ۷؛ قصص: ۲۹)، توان مالی برای تأمین هزینه‌های ازدواج (نور: ۳۲؛ نساء: ۴، ۲۴ و ۲۵)، تأمین مایحتاج زندگی (نساء: ۳۴؛ بقره: ۲۳۳)، پرداختن به معنویت خود و همسر و فرزندان (تحریم: ۶؛ شعرا: ۱۶۹؛ طه: ۱۱۷؛ انبیاء: ۷۶؛ صافات: ۱۳۴)، تأمین نیازهای عاطفی مثل ابراز محبت (روم: ۲۱)، ترحم (روم: ۲۱)، عیب‌پوشی و حفظ از آسیب (بقره: ۱۸۷)، شفقت (طور: ۲۶) و بخشش اشتباهات (تغابن: ۱۴) که در این پژوهش به آن «فعال غیرپرخاشگر» می‌گوییم؛ و زن صالحه این ویژگی‌ها را دارد: فرزندآوری (بقره: ۲۲۳؛ انبیاء: ۹۰؛ آل عمران: ۴۰؛ مریم: ۵ و ۸؛ شورا: ۵۰)، فرزندپروری (لقمان: ۱۴؛ احقاف: ۱۵؛ بقره: ۲۳۳)، پاک‌دامنی (مائده: ۵؛ نساء: ۲۵ و ۳۴)، عفت (بقره: ۲۵؛ نساء: ۵۷؛ آل عمران: ۱۵)، حیا (احزاب: ۳۲-۳۳ و ۵۳؛ قصص: ۲۵؛ نور: ۳۱) اهل مناسک بودن (تحریم: ۵؛ احزاب: ۳۳)، حفظ خود و اموال و اسرار (نساء: ۳۴؛

تحریم: ۳)، پذیرش جنسیت خود (نساء: ۳۲)، تواضع و پذیرش مدیریت شوهر (نساء: ۳۴؛ تحریم: ۵) و اهل مدارا و مصالحه (نساء: ۱۲۸) که در این پژوهش به آن «فعال‌پذیرا» می‌گوییم.

دسته دوم، الگوهایی هستند که یکی از همسران از ویژگی مطلوب (که در دسته اول ذکر شد) برخوردار بوده و دیگری از الگوی مطلوب خارج شده است. در الگوی قوام — ناشزه، زن از الگوی مطلوب خارج شده و با عدم پذیرش نقش مرد و یا عدم حفظ خود، اموال یا اسرار به این رابطه آسیب می‌زند. نشوز ممکن است به خاطر ویژگی‌های شخصیتی، تربیت و یا نگرش متفاوت او به مسئله زوجیت باشد. توصیه قرآن در این گونه موارد سبک مقابله‌ای «فعال غیرپرخاشگر» است؛ یعنی اینکه مرد نباید بی تفاوت یا پرخاشگر باشد، بلکه باید مسئولانه و فعالانه عمل کرده و با سیر مراحلی، به حل تعارض و حل مسئله بپردازد و از آسیب جلوگیری نماید. در الگوهای ناشز — صالحه یا اعراض — صالحه، زن از ویژگی مطلوب (که در دسته اول ذکر شد) برخوردار است و مرد دچار نشوز (خروج از نقش خود و عدم انجام وظایف خود در قبال همسر) یا اعراض (در ظاهر وظایف را انجام می‌دهد، اما از زن دل‌کنده است و حتی ممکن است به دنبال دیگری باشد) شده است. نشوز یا اعراض مرد نیز ممکن است به خاطر ویژگی‌های شخصیتی، تربیت یا نگرش متفاوت او به مسئله زوجیت باشد. توصیه قرآن در این گونه موارد سبک مقابله‌ای «فعال‌پذیرا» است؛ یعنی اینکه زن نباید بی تفاوت، منفعل یا پرخاشگر باشد، بلکه بدون درگیری از در مصالحه وارد شده و مانع از بین رفتن این زوجیت گردد.

دسته سوم، الگوهایی که در آنها اقدامات همسر سالم بی‌ثمر بوده و یا هر دوی زن و شوهر، از الگوی مطلوب خارج شده و نقش و مسئولیت‌های خود را در قبال این زوجیت و همسر انجام نمی‌دهند؛ یعنی مرد دست از محافظت و تأمین اقتصاد همسر برداشته و یا علی‌رغم انجام این امور دیگر دل در گرو همسرش ندارد و زن نیز دیگر به وظایف خود عمل نمی‌کند و خودمختارانه عمل کرده و تعهدی به حفظ خود، اموال و اسرار این زوجیت ندارد. توصیه قرآن در این گونه موارد، پذیرش حکمت و مداخله دیگران (مشاوره) است.

بنابراین قرآن کریم در آیات مذکور، هم به ویژگی‌های مطلوب همسران جهت تشکیل زندگی مشترک اشاره می‌کند و هم به سبک مقابله‌ای مطلوب جهت رفع تعارضات پیش آمده بین همسران.

پس از به دست آوردن الگوهای سالم و ناسالم همسران از قرآن کریم، و ویژگی‌های مطلوب همسران جهت ورود به زندگی مشترک و همچنین سبک‌های مقابله‌ای مطلوب جهت مدیریت تعارضات بر اساس اهداف پژوهش، پروتکل مشاوره پیش از ازدواج مبتنی بر این الگوها طراحی گردید.

جدول ۲: پروتکل مشاوره پیش از ازدواج قرآنی

ردیف	هدف	روش	تکلیف
پذیرش توسط منشی	شروع فرایند و جمع آوری داده‌ها		پر کردن فرم مشاوره برای احراز شرایط اولیه و برخی داده‌های جمعیت شناختی، اجرای تست شخصیت کتل
جلسه اول، مشترک	آشنایی با دختر و پسر، معرفی مدل	برقراری رابطه با مراجعین و ترسیم ژنوگرام	توصیه به رفت و آمد دختر و پسر و خانواده‌ها تحت نظر والدین، فعال‌سازی پدر
جلسه دوم، پسر	آشنایی با والدین، شناخت عمیق پسر	مصاحبه کوتاه با والدین، مصاحبه مبتنی بر ژنوگرام و تست شخصیت با پسر	در صورت لزوم، اجرای مصاحبه بالینی و انجام تست‌های تکمیلی (مثل میلون و اس سی ال ۹۰)
جلسه سوم، دختر	آشنایی با والدین، شناخت عمیق دختر	مصاحبه کوتاه با والدین، مصاحبه مبتنی بر ژنوگرام و تست شخصیت با دختر	در صورت لزوم، اجرای مصاحبه بالینی و انجام تست‌های تکمیلی
جلسه چهارم، مشترک	بیان نتایج مشاوره	گفت‌وگو	ازدواج بلامانع (بر اساس مطابقت الگوی احتمالی با الگوی مطلوب)، ازدواج نیاز به آموزش (بر اساس عدم مطابقت الگوی احتمالی با الگوی مطلوب به دلیل عوامل محیطی) یا ازدواج نیاز به درمان (بر اساس عدم مطابقت الگوی احتمالی با الگوی مطلوب به دلیل وجود اختلالات روان‌شناختی)

همان‌طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، ابزارهای اصلی این پروتکل تست شخصیت کتل، ژنوگرام و مصاحبه بالینی می‌باشد. با توجه به اینکه الگوهای به‌دست‌آمده از قرآن کریم مبتنی بر تیپ شخصیتی و سبک مقابله‌ای فرد قابل پیش‌بینی می‌باشد، بنابراین پژوهشگر درصدد به‌کارگیری ابزارها و مسیرهای متفاوت و قدرتمندی جهت کشف تیپ شخصیتی و سبک مقابله‌ای افراد در تعامل با یک عضو غیرهمجنس خانواده بود. تست کتل با سنجش برخی از ویژگی‌های مؤثر در تعاملات بین فردی مثل عامل‌های A و E و F و H و I و L و Q1؛ همچنین با سنجش برخی از ویژگی‌های پایه آسیب‌شناختی مانند A و C و O و Q4 کمک شایانی به شناسایی شخصیت و همچنین سلامت روان مراجع می‌کند (شولتز، ۱۴۰۱). از سوی دیگر، با توجه به اینکه ژنوگرام ابزاری قدرتمند در کشف الگوهای خانوادگی (عملکرد، روابط، جایگاه و تعادل یا تکرار نقش‌ها) است که می‌توانند از

یک نسل به نسل دیگر منتقل شوند (مک گلدریک و دیگران، ۱۳۹۸)، ترسیم ژنوگرام از طریق تبیین هماهنگ ترتیب تولد، سبک مدیریت والدینی، سبک فرزندپروری، رابطه با دیگران، مثلث‌ها و آشفته یا گسسته بودن خانواده اصلی و به‌طور کلی سازمان و ساختار خانواده نیز منجر به تشخیص تیپ کلی شخصیت و سبک‌های مقابله‌ای فرد در تعامل با جنس مخالف می‌گردد. در نهایت، به‌کارگیری تست شخصیت و ژنوگرام در یک مصاحبه و هم‌گرایی نتایج، به طرز قدرتمندی توان تشخیص و پیش‌بینی مشاور را افزایش می‌دهد.

پس از ساخت اولیه پروتکل مشاوره پیش از ازدواج قرآنی، پروتکل مذکور در اختیار پنج کارشناس مشاوره پیش از ازدواج قرار گرفت تا مورد بررسی روایی قرار گیرد و نتیجه ارزیابی، مثبت بود. جدول ۳: نتایج روایی محتوایی پروتکل مشاوره پیش از ازدواج قرآنی

روایی محتوایی								روش	هدف
CVR	غیر ضروری	مفید غیر ضروری	ضروری	CVI	غیر مرتبط	نسبتاً مرتبط	کاملاً مرتبط		
۱			۵	۱			۱	۴	جمع‌آوری
۱			۵	۱			۲	۳	اطلاعات اولیه
۱			۵	۱			۱	۴	ترسیم ژنوگرام
۱			۵	۱			۲	۳	مصاحبه با خانواده
۱			۵	۱				۵	مصاحبه با خود دختر و پسر
۱			۵	۱			۲	۳	بیان یکی از سه موقعیت (ازدواج بالامنع، ازدواج نیاز به آموزش، ازدواج نیاز به درمان)

نتایج اعتباریابی کیفی

پس از ورود تدریجی مراجعین به مشاوره پیش از ازدواج قرآنی و گرفتن بازخورد، با ایجاد برخی تغییرات جزئی در محتوا و در شیوه اجرای پروتکل، فرایند ادامه یافت. گزارش مراجعین مبنی بر پذیرش یا عدم پذیرش نتیجه مشاوره، و اقدامات انجام‌شده توسط آنها و تطبیق اقدامات انجام‌شده با نتایج ارائه‌شده به مراجعین، نشان از قابلیت رشددهندگی و آگاهی‌بخشی و پیش‌بینی بالای پروتکل داشت. بازخورد مراجعین در دو بعد آگاهی یافتن از خود، دیگری و فرایند ازدواج و پیش‌بینی الگوهای احتمالی آینده، قابل تحلیل بود. در ادامه، به تطبیق و مقایسه نتیجه مشاوره و اقدامات انجام‌شده مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود.

زوج اول، محمد، ۲۷ ساله، لیسانس، نظامی، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، متولد زنجان، فرزند اول یک خانواده نظامی با تربیتی سخت‌گیرانه و دقیق. فردی رسمی، وظیفه‌شناس، خشک، بدون احساس که در مدیریت، فردی موفق و بدون اغماض است. مریم، ۲۴ ساله، دانشجوی، متولد کرج، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، دختر سوم خانواده که تحت نظارت‌های پیگیرانه و مضطربانه مادر به تحصیل ادامه می‌داد. دختر و پسر به دلیل نگرانی‌های زیاد مادر دختر به مشاوره پیش از ازدواج آمده بودند. آقا در دقایق اول اعلام کرد که خودش توان تصمیم‌گیری و مدیریت ازدواج را دارد، اما به خاطر راضی کردن خانواده دختر وارد فرایند مشاوره شده است (البته همکاری خواهد کرد). ادعای دختر و پسر تشکیل یک خانواده اسلامی بود که در آن مرد سرپرست خانواده است و زن تابع اوست. دختر جذب اقتدار، توان تصمیم‌گیری و مدیریت آقا و پسر نیز جذب گرمی، پذیرش و تابع بودن خانم شده بود. با توجه به تشخیص اختلال شخصیت وسواسی، یعنی شخصیت جزءنگر، دقیق، بدون انعطاف و با سبک مقابله‌ای «حمله» در مورد آقا و تشخیص اضطراب و وابستگی، یعنی شخصیت ناتوان، مردد، ضعیف با سبک مقابله‌ای «چک و کنترل منفعلانه» در رابطه با خانم که منجر به دعوای دائمی و پرخاشگری می‌شود، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده برای این زوج «ناشن - ناشزه» بود که با الگوی مطلوب و الگوی مورد نظر دختر و پسر مطابقت نداشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به درمان» برای مراجعین تبیین گردید.

جلسه بعد، دختر به همراه مادر و پدر به مشاور رجوع کرده و با اعتراض نسبت به نتیجه مشاوره، از افزایش نگرانی مادر و دختر خبر دادند، اما تأکید کردند که با توجه به مذهبی بودن خانواده‌ها و دختر و پسر و تناسب اقتصادی و فرهنگی و تأکید واسطه‌ها، اصرار بر ادامه سریع روند ازدواج دارند.

زوج مذکور، یازده ماه بعد، با شکایت اصلی نارضایتی خانم از سختگیری، پرخاشگری (زدن) و بی‌محبتی آقا و نارضایتی آقا از ناتوانی خانم در اداره زندگی و دخالت مادرخانم، پا به مشاوره زوج‌درمانی گذاشتند. آقا اظهار داشت که همسرش توان مدیریت خانه را ندارد و همه امور اعم از تمیزی، نظم، تغذیه با مدیریت و نظارت مستقیم او باید انجام شود، در غیر این صورت خانه ویرانه‌ای بیش نیست و از سوی دیگر، مادر دختر جهت کمک و مدیریت امور خانه، هر روز به خانه آنها رفت و آمد دارد. خانم نیز معتقد بود که آقا زیادی خشک، عصبی، سخت‌گیر و بسیار بی‌محبت است و در همه امور دخالت می‌کند.

زوج دوم، حامد، ۲۸ ساله، لیسانس، مکانیک، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، متولد کرج، فرزند اول خانواده‌ای مذهبی و یک خواهر دو سال کوچک‌تر از خود دارد. او در یک خانواده مرد مدیر مذهبی بزرگ شده است، فردی آرام و وظیفه‌شناس. مریم، ۲۴ ساله، لیسانس، متولد کرج، سابقه دوستی با جنس مخالف و

ازدواج ندارد، دختر و فرزند آخر خانواده‌ای مذهبی و مرد مدیر با دو خواهر و برادر بزرگ‌تر از خود. چهار ماه است که از طریق یک واسطه آشنا شده‌اند و در رفت و آمد هستند. نتیجه صحبت‌هایشان تشکیل یک خانواده دموکراتیک است، و بر اساس پیشنهاد و توافق خانواده‌ها به مشاوره پیش از ازدواج آمده‌اند. با توجه به تناسب سنی (بزرگ‌تر بودن آقا)، تناسب ترتیب تولد (فرزند اول و آخر)، تناسب نگرش و عمل در مدیریت خانواده اصلی (هر دو مرد مدیر)، ویژگی‌های شخصیتی مکمل دختر و پسر مثل مدیریت، استقلال، اتکا، انحصارطلبی، و سبک تربیتی والدین (هر دو تقریباً مقتدر) و همچنین سبک مقابله‌ای «فعال غیرپرخاشگر» در آقا و سبک مقابله‌ای «فعال‌پذیرا» در خانم، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده برای این زوج «قوام - صالحه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر سازگاری نداشت، اما با الگوی مطلوب همخوانی داشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید. پس از جلب رضایت مراجعین، دو جلسه آموزش الگوها بر اساس یافته‌های پژوهش و یافته‌های بالینی و آگاهی‌بخشی به مراجعین در رابطه با روند ناخودآگاه شکل‌گیری الگوها و پیشگیری از شکل‌گیری الگوهای غلط، برگزار گردید. یک ماه بعد دختر و پسر پس از انجام مراسمات مربوطه به عقد هم درآمدند و نتیجه پیگیری شش ماهه، نشان داد که مراجعین به‌تدریج به الگوی مطلوب نزدیک شده و از روابط راضی هستند.

زوج سوم، امیر، ۲۸ ساله، متولد کرج، فرزند آخر خانواده و در ظاهر بسیار آرام و بی‌دغدغه است. بسیار مهربان و احساساتی در یک خانواده زن مدیر. خودش معتقد است که مانند پدرش برای دوری از تنش و تعارض خیلی زود با دیگران سازگار می‌شود. درآمد اصلی‌اش سرمایه‌گذاری در بورس است. فرشته، ۲۸ ساله، متولد تهران، دختر دوم خانواده و بسیار مبادی آداب، خنده‌رو، حساس و نگران و مراقب است که کسی را از خود نرنجاند و در یک خانواده با الگوی مدیریتی حمله حمله. در ۲۱ سالگی مادرش را از دست داده و یک دوره افسردگی را سپری کرده است. پس از آشنایی و صحبت‌های زیاد، تصمیم به ازدواج گرفته‌اند، اما با توصیه خانواده فرشته به مشاوره ازدواج آمده‌اند. امیر بیان کرد که در طول دوره آشنایی، فرشته با تمام تصمیمات او موافقت کرده است و خانواده خودش نیز فرشته را بسیار پسندیده‌اند. مراجعین بیان کردند که چندین ساعت با هم صحبت کرده‌اند و توافقات زیادی داشته‌اند و قصد دارند خانواده‌ای با الگوی دموکراتیک بسازند.

با توجه به عدم تناسب سنی، عدم تناسب ترتیب تولد و عدم تناسب مدل مدیریت خانواده‌ها و شخصیت مضطرب، بی‌مسئولیت، غیراقتصادی، متکی و احساساتی آقا با سبک مقابله‌ای سازگاری منفعلانه و کناره‌گیر و شخصیت مضطرب، مردد، وابسته و افسرده خانم با سبک مقابله‌ای چک و کنترل منفعلانه، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده در این زوج «اعراض - ناشزه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر و الگوی مطلوب مطابقت

نداشت؛ بنابراین نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید. در جلسه بیان نتیجه مشاوره، فرشته تا حدودی مقاومت نشان داد، اما امیر همچنان ساکت و آرام بود. جلسه بعد امیر به مشاور رجوع کرد و بیان کرد آنچه که به عنوان نتیجه مشاوره شنیده است، کاملاً درست بوده و در طول دوره آشنایی اتفاق افتاده است. او بیان کرد که از این ازدواج پشیمان شده است، اما به خاطر مادرش و همچنین وضعیت فرشته، توان مخالفت ندارد و سعی می‌کند با سکوت اوضاع را آرام کند.

امیر: فرشته ابتدا خیلی با احتیاط و ترس با من ارتباط برقرار کرد، اما بعد از چند روز خیلی گرم و مهربان شد و مدام به من محبت می‌کرد، راستش این اواخر دیگه احساس می‌کردم داره منو کنترل می‌کنه؛ چون باید همه کارامو بهش گزارش می‌دادم، اگر یه وقت به هر دلیلی مثلاً فراموشی، این کارو نمی‌کردم، حالش بد می‌شد، چندبار فشارش افتاد و سردردهای شدید گرفت و مجبور شدم ببرمش دکتر، یه جورایی انگار گیر افتاده بودم، فکر می‌کردم این به خاطر محبت و عشقه، و تحمل می‌کردم، راستش منم دوستش دارم، اما نمی‌تونم این وضعیت رو ادامه بدم، الانم اومدم پیش شما که یه جوری این داستانو جمش کنید؛ چون می‌ترسم بهش بگم که این رابطه تمومه، می‌دونم خیلی ناراحت میشه، حالش بد میشه، می‌ترسم بلایی سرش بیاد.

زوج چهارم، علی، ۳۵ ساله، لیسانس، کارمند، سابقه دوستی با جنس مخالف ندارد، سابقه ازدواج دارد، متولد کرج، تک فرزند، پس از طلاق از همسر سابقش، با مادرش زندگی می‌کند. علت جدایی از همسر سابقش را لجبازی و سرسختی و همچنین مشاجرات همسر و مادرش می‌داند. ۳۱ ساله، فوق لیسانس، کارمند، سابقه دوستی با جنس مخالف ندارد، سابقه ازدواج دارد، متولد کرج، فرزند اول خانواده، پس از طلاق از همسر سابقش، به خانه پدرش برگشته و با آنها زندگی می‌کند، اما از وضعیت موجود اصلاً راضی نیست. علت جدایی از همسر سابقش را بی‌عرضگی و رفیق‌بازی او می‌داند. این دو نفر به هدایت و اصرار همکاران، برای همدیگر مناسب تشخیص داده شده و وارد دوره آشنایی شده‌اند، البته واسطه اصلی، آنها را به مشاوره پیش از ازدواج فرستاده است. هر دو از تجربه زندگی سابق بسیار آزرده شده و از ازدواج مجدد هراس دارند. چندین نوبت در اداره با یکدیگر صحبت کرده‌اند، اما غالباً صحبت‌ها به سمت عیب‌های همسر سابق کشیده شده است و بسیار با همدیگر همدردی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که باید یک زندگی مشورتی و آرام تشکیل بدهند. در نهایت ترس از ازدواج و فشار همکاران آنها را به سمت مشاوره پیش از ازدواج سوق داده است. هر دو از خانواده‌های فرهنگی هستند و تحت سرپرستی مادر، بزرگ شده‌اند.

با توجه به عدم تناسب ترتیب تولد، عدم تناسب الگوی مدیریت خانواده‌های اصلی و شخصیت وابسته، بی‌مسئولیت همراه با ضعف در استعداد مالی (عدم توان نگهداری پول و مصرف) برای آقا با سبک مقابله‌ای

سکوت و کناره‌گیری و همچنین شخصیت مقتدر، تصمیم‌گیر، مدیر و غیرمتواضع خانم با سبک مقابله‌ای توقع و حمله، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده برای این زوج «ناشز - ناشزه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر و الگوی مطلوب مطابقت نداشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید. در هنگام تبیین الگوی احتمالی، راضیه تا حدود زیادی مقاومت نشان داد و معتقد بود که تشخیص مشاور نمی‌تواند درست باشد و دلایلی هم برای نظر خود ذکر کرد.

پنج ماه بعد، راضیه به مشاور مراجعه و گفت دو ماه پس از مشاوره همچنان دوره آشنایی را ادامه داده‌اند و با بیشتر شدن وجوه اشتراک و تناسب‌ها و همچنین با توجه به اینکه خودش احتمال می‌داده که با توجه به مطلقه بودن و سن بالایی که داشته، دیگر چنین موقعیتی برایش فراهم نشود، فرایند ازدواج را ادامه داده‌اند، بنابراین دو ماه بعد، عقد و حدود سه ماه هم در خانه شخصی علی با هم زندگی کرده‌اند.

راضیه: تقریباً می‌تونم بگم، همه اون چیزایی که گفته بودید، اتفاق افتاد، علی دنبال زندگی کردن نیست، فقط یه منبع درآمد و یک کلفت می‌خواست، یه کسی که مدام تر و خشکش کنه. تو این مدت چندین بار دعوامون شد، اصلاً باورم نمی‌شد که جلوی من گریه کنه، بعضی وقتا احساس می‌کردم منو با مامانش اشتباه گرفته. راستش مطمئن شدم که ما به درد هم نمی‌خوریم، اما حالا دیگه جدا شدنمون سخته؛ چون من یک بار طلاق گرفتم، الان دیگه پای آبروی خانواده‌م در میونه. اومدم کمکم کنید، همین زندگی رو یه جوری جفت و جورش کنم و ادامه بدم.

زوج پنجم، حسین ۲۷ ساله، لیسانس، شغل آزاد، سابقه ارتباط با جنس مخالف و ازدواج ندارد، متولد کرج، فردی در ظاهر آرام و اهل فکر و استدلال، فرزند ارشد و تک پسر خانواده‌ای مردسالار با پدری پرخاشگر و سلطه‌گر. لیلاً ۲۶ ساله، دانشجوی ارشد، معلم، سابقه ارتباط با جنس مخالف ندارد، سابقه طلاق دارد، متولد کرج، فرزند ارشد خانواده‌ای منفعل و ضعیف با پدری غایب که به گفته خودش در نوجوانی به این نتیجه رسید که خودش گلیم خودش را از آب بیرون بکشد. دختر عمو پسر عمو هستند و خانواده دختر در بیست سال گذشته در شهر دیگری زندگی کرده و رفت و آمد کمی داشته‌اند. دختر و پسر در طول مشاوره اظهار کردند که به دنبال تشکیل یک خانواده دموکراتیک هستند و مشورت در زندگی آینده‌شان حرف اول را خواهد زد.

با توجه به عدم تناسب ترتیب تولد، عدم تناسب الگوی مدیریت در خانواده‌های اصلی، عدم تناسب سبک فرزندپروری و شخصیت مضطرب، منفعل، وابسته، غیرتصمیم‌گیر و عدم استعداد مالی در آقا همراه با سبک مقابله‌ای منفعل توجیه‌گر و شخصیت غیرمتواضع، نفوذناپذیر، مقتدر همراه با سبک مقابله‌ای فعال متوقع و حمله در خانم، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده در این زوج «ناشز - ناشزه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر و الگوی

مطلوب مطابقت نداشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید. بیان مثال‌هایی از زندگی شخصی، خانوادگی و دوره آشنایی دختر و پسر، آنها را متقاعد کرد که الگوی آینده آنها که از اوایل آشنایی شروع به شکل‌گیری کرده است، همان الگوی احتمالی خواهد بود و دختر و پسر به این نتیجه رسیدند که نیاز به یک دوره آموزشی دارند. دختر، ده ماه بعد دوباره مراجعه کرد و اظهار داشت که هشت ماه است که در عقد پسر عمویش است.

لیلا: پس از مشاوره، من مجاب شده بودم که این ازدواج مناسب نیست، به‌ویژه اون یک ساعتی که ژنوگرام ما رو کشیدید، تازه متوجه شدم خانواده‌هامون از نظر فرهنگ و آداب‌ورسوم و نوع برخورد و خیلی چیزها با هم فرق داره، خودمون دو تا هم مثل هم نیستیم، اما فشار فامیل و خان عمو (پدر شوهر) باعث شد که ادامه بدیم. البته من به خاطر طلاق قبلیم هم تحت فشار بودم. پس از عقد از همون روزای اول جروبحث شروع شد. همسرم طبق نظر پدرش عمل می‌کرد و من نظرات مخصوص خودمو دارم. الان شش ماهه که خونه بابام هستم. اصلاً قابل اعتماد نیست، تا حالا دوبار گیر کردم و هر بار گفت به بابات بگو. شش ماه قبل وقتی سر ادامه تحصیل من بحث کردیم، گفت ما معتقدیم که تو نیازی به درس خوندن نداری و بعد دعوامون شد و وقتی که رفت بیرون آشغال‌ها رو بذاره، منم در رو قفل کردم و دیگه راهش ندادم تو خونه. چند روز بعد که رفته بودم بیرون، اونم قفل در رو عوض کرد و مجبور شدم برم خونه بابامینا.

زوج ششم، رضا، ۲۸ ساله، دیپلمه، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، خانواده‌اش اهل تهران هستند و خودش متولد کرج است. تک پسر خانواده که دو خواهر بزرگ‌تر و کوچک‌تر از خود دارد و با حمایت‌های زیاد مادر، فقط توانسته دیپلم بگیرد. سال گذشته به‌عنوان مدیر داخلی فروشگاه پدر با حقوق بالا، منصوب شده است، اما تا کنون هیچ درآمد مستقل، پس‌انداز و سرمایه‌ای ندارد. یک خانواده آشفته و مثلث مادر، پسر، پدر در ژنوگرام کاملاً مشهود است. تست شخصیت و مصاحبه نشان می‌دهد که فردی احساسی با سبک مقابله‌ای اجتناب است. فردی وابسته به مادر و خانواده که خانواده نیز بسیار روی او و آینده‌اش حساب کرده است. زهرا، ۲۰ ساله، دانشجوی کارشناسی، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، فرزند ارشد یکی از مسئولین رده متوسط کرج است که در نبوده‌های متعدد و مکرر پدر، تحت نظارت و مدیریت مادرش، بزرگ شده است. مادر، زنی مستقل و توانمند با انضباط بالاست و زهرا نیز همین‌گونه است. زهرا در کنار تحصیل در دبیرستان و دانشگاه، همواره شغل‌های پاره‌وقت داشته و از درآمد خود مقداری طلا پس‌انداز کرده است. دختر و پسر و خانواده‌هایشان مذهبی بوده و دختر و پسر به دنبال تشکیل یک خانواده مرد - مدیر هستند، هر دو معتقدند که مرد باید مدیر خانواده باشد.

با توجه به عدم تناسب الگوی مدیریت در خانواده‌های اصلی، عدم تناسب ترتیب تولد، عدم تناسب سبک فرزندپروری و شخصیت غیرمستقل، وابسته، غیرمدیر، بدون استعداد مالی در آقا همراه با سبک مقابله‌ای منفعل، کناره‌گیر و شخصیت مستقل، اقتصادی، مدیر، قدرتمند همراه با سبک مقابله‌ای فعال غیرپذیرا، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده در این زوج «ناشز / اعراض - ناشزه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر و الگوی مطلوب مطابقت نداشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید.

پس از پایان مشاوره، زهرا در یک جلسه جداگانه بیان کرد که بعد از مشاوره پیش از ازدواج دچار تردید شده است؛ چراکه علائم و نشانه‌های الگوی احتمالی را در تعاملات و رفت و آمدهای دوران آشنایی و خواستگاری مشاهده کرده است و حتی برخی از این موارد را خانواده‌اش نیز بیان کرده‌اند و در نهایت با مشورت خانواده‌اش، به این خواستگار جواب رد داده است.

زهرا: رضا در حال حاضر هیچ چیزی به‌جز گوشی موبایلش که اونم باباش براش خریده، نداره. باین‌حال، در مدت آشنایی چند بار به من وعده‌های بسیار عالی داده و گفته که قراره باباش یکی از آپارتمان‌ها رو به نامش بزنه. هر بار که سر موضوعی توافق نداشتیم، و جروبحث کردیم، قهر می‌کرد و بعد از چند ساعت دوباره پیام آشتی می‌داد، البته چند روز پیش فهمیدم که مادرش راضیش می‌کرده که بهم پیام بده یا بیاد دنبالم. تو این مدت، معمولاً من برای با هم بودن برنامه‌ریزی می‌کردم، و معمولاً رضا هم قبول می‌کرد، البته اگه یه چیزی باب میلش نبود، تغییر می‌دادم، اما اگر رو حرفم پافشاری می‌کردم، مثل بچه‌ها سر و صدا می‌کرد آخرشم قهر می‌کرد.

زوج هفتم، علی، ۲۲ ساله، طلبه، اهل کرمانشاه، ساکن قم، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، پسر اول خانواده‌ای تقریباً مرد - مدیر و مذهبی که با فاصله سنی زیاد، یک برادر و یک خواهر دارد. سابقه اشتغال ندارد، اما چند بار از طریق کمک به خرید و فروش خانواده و تدریس عربی درآمدهایی داشته است و البته با توجه به نیازهای روزانه‌اش خرج کرده است. فردی قاطع و کم انعطاف، منطقی و با جسارت است. زینب، ۱۸ ساله، دانش‌آموز، متولد کرمانشاه و ساکن آبادان، سابقه دوستی با جنس مخالف و ازدواج ندارد، تک دختر و فرزند وسط خانواده‌ای مرد - مدیر، مذهبی و مرفح که یک برادر بزرگ‌تر و یک برادر کوچک‌تر دارد. رابطه خوب و حرف شنوی زیادی از پدر دارد. یک فعال اجتماعی، با اعتمادبه‌نفس بالا. نگرانی‌های اصلی‌اش کم بودن درآمد علی و پوشیدن لباس روحانیت در آینده است.

دختر و پسر نسبت فامیلی تقریباً دور دارند و در مراسمات شادی و عزای فامیل همدیگر را دیده‌اند. اخیراً به درخواست پسر، مسئله ازدواج از طریق خانواده پسر مطرح شده و دختر و پسر

چند جلسه حضوری و تلفنی با یکدیگر صحبت کرده‌اند و هر دو به دنبال تشکیل یک خانواده مشورتی هستند و ملاک سوم آنها برای رفع تعارضات، مشاور است.

با توجه به تناسب سنی، تناسب ترتیب تولد، تناسب نگرش و عمل در مدیریت خانواده اصلی (هر دو مرد مدیر)، ویژگی‌های شخصیتی مکمل دختر و پسر مثل مدیریت، استقلال، اتکا، انحصارطلبی، و سبک تربیتی والدین (هر دو تقریباً مقتدر) و همچنین سبک مقابله‌ای فعال غیرپرخاشگر در آقا و سبک مقابله‌ای فعال‌پذیر و مصالحه در خانم، الگوی احتمالی به‌دست‌آمده برای این زوج «قوام - صالحه» بود که با الگوی ادعایی دختر و پسر سازگاری نداشت، اما با الگوی مطلوب همخوانی داشت و نتیجه مشاوره پیش از ازدواج قرآنی با عنوان «ازدواج نیاز به آموزش» برای مراجعین تبیین گردید. پس از جلب رضایت مراجعین، دو جلسه آموزش الگوها بر اساس یافته‌های پژوهش و یافته‌های بالینی و آگاهی‌بخشی به مراجعین در رابطه با روند ناخودآگاه شکل‌گیری الگوها و پیشگیری از شکل‌گیری الگوهای غلط، برگزار گردید. در یک پیگیری یک‌ساله معلوم شد که زوجین پس از گذراندن یک دوره عقد پنج ماهه به‌صورت رسمی ازدواج کرده و در خانه خود ساکن شده‌اند. بررسی تعاملات زوجین نشان داده الگوی تعاملی غالب آنها، الگوی قوام - صالحه است و از روابط راضی هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به‌منظور تدوین یک مدل مشاوره پیش از ازدواج با توجه به الگوهای تعاملی سالم و ناسالم همسران در قرآن کریم، انجام شد. این هدف در دو بخش کلی انجام گرفت: استنباط الگوهای تعاملی همسران از قرآن؛ و ساخت، اجرا و اعتباریابی مدل مشاوره پیش از ازدواج مبتنی بر آن. مدل مذکور کوتاه بوده، قابلیت اجرا در چهار جلسه یک ساعته را دارد و فقط از دو ابزار (تست شخصیت کتل و ژنوگرام) استفاده می‌کند. مدل مشاوره پیش از ازدواج قرآنی، توان ایجاد شناخت از خود، طرف مقابل و الگوی تعاملی زوجین (در صورت ازدواج) و همچنین ایجاد توان تصمیم‌گیری در مراجعین را دارد.

پژوهش حاضر درصدد رفع نقایص و ارتقای مدل‌های قبلی و همچنین تلاش برای تدوین یک مدل بومی با به‌کارگیری آموزه‌های قرآنی بود. در مدل‌های قبلی که مؤلفه‌ای هستند، مشاور ویژگی‌های عاطفی، شناختی، رفتاری و معنوی هریک از دختر و پسر را در یک فرایند طولانی (مدت زمان حضور در جلسات مشاوره)، تخصصی و پرهزینه (از حیث ساعات مشاوره و تست‌ها) به‌دست می‌آورد و به‌عنوان نتیجه مشاوره پیش از ازدواج، به مراجعین اعلام می‌کند و همین امر مشاوره‌های پیش از ازدواج رایج را، فرایندی دشوار، پرهزینه و دور از دسترس همگان کرده است. از سوی دیگر، تعداد بسیار کمی از زوجها وجود دارند که تطابق کاملی از حیث این ویژگی‌ها (به دلیل وجود تفاوت‌های فردی، جنسیتی و فرهنگی) با یکدیگر داشته باشند. همچنین اعلام عدم تطابق

ویژگی‌ها به مراجعین، خود عامل برچسب‌زنی و تعارض است. این در حالی است که عدم تطابق این ویژگی‌ها در زن و شوهر با عوامل دیگری مانند مذهب، خانواده، حمایت‌های اجتماعی و به‌ویژه الگوهای تعاملی سالم که تأمین‌کننده نیازهای بنیادین دختر و پسر در ازدواج هستند، قابل تعدیل است.

همچنین قابل ذکر است که مدل قرآنی، فقط از یک تست (کتل) استفاده می‌کند و این موجب کاهش هزینه مشاوره و همچنین سرعت بالای اجرا و تفسیر می‌شود. ابزار ژنوگرام، در جلسه اول و در حضور هم‌زمان مراجعین ترسیم می‌گردد و خود بخشی از فرایند آگاهی‌بخشی برای مراجعین است. از سوی دیگر، جهت افزایش اعتبار مدل، از روش زاویه‌بندی روش‌شناختی (دنزین و لینکلن، ۲۰۰۵، به نقل از: محمدپور، ۱۴۰۰) در جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد؛ به این صورت که داده‌ها از سه طریق کاملاً متفاوت (تست، مصاحبه، ژنوگرام) انجام می‌شود و هم‌گرایی نتایج یا تفاوت آنها، بسیار معنی‌دار بوده و مشاور را در تشخیص کمک کرده و اطمینان‌بخش است. ویژگی دیگر این روش مشاوره پیش از ازدواج، فرایندی بودن آن است. برخلاف اکثر روش‌های موجود، این مدل در چهار جلسه یک ساعته، اما با فاصله حداقل یک هفته، انجام می‌گیرد و البته طبق نظر مشاور می‌توان به مراجعین تکلیف داد و فرایند را طولانی‌تر نیز نمود. علاوه بر این، نوع جمع‌آوری داده‌ها (ترسیم ژنوگرام در حضور هم‌زمان دختر و پسر) سبب آشنایی بیشتر دختر و پسر با خود و یکدیگر و خانواده‌ها شده و انجام تکالیف (مراودات مفید، فعال‌سازی پدر، تحقیقات مؤثر و...) در طول زمان نیز این فرایند آگاهی را تقویت می‌کند.

همچنین بیان نتیجه مشاوره در این مدل متفاوت است. مشاور بدون برچسب زدن به دختر یا پسر و با صحبت کردن راجع به الگوهای تعاملی که نتیجه مراودات طولانی مدت زوجین در گذر زمان هستند، درحقیقت بار اختلاف و تعارض را از روی فرد برداشته و بر روی رابطه قرار می‌دهد.

منابع

قرآن کریم.

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۹ق). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر.

اپستین، نورمن و باکوم، دونالد (۱۴۰۱). *زوج درمانی شناختی رفتاری پیشرفته یک رویکرد بافت ملار*. ترجمه نینا جمشیدی. تهران: ارجمند. اختیاری امیری، راضیه، فرحبخش، کیومرث، کلانتر هرمزی، آتوسا و سلیمی بجستانی، حسین (۱۳۹۷). *تدوین و ارائه الگوی مطلوب مشاوره پیش از ازدواج مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی*. پایش، ۱۷(۱)، ۴۴۲-۴۴۳.

امانی، احمد و لطافتی بريس، رامین (۱۳۹۲). *اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های ارتباطی بر کاهش تعارضات زوجین*. مشاوره کاربردی، ۲۳(۲)، ۳۶-۱۷.

برنشتاین، فیلیپ و برنشتاین، مارسی (۱۳۸۴). *زناشویی درمانی (از دیدگاه رفتاری - ارتباطی)*. تهران: رشد. بشارت، محمدعلی (۱۳۹۱). *رابطه ترس از صمیمیت و رضایت زناشویی در نمونه‌ای از زوجین ایرانی: نقش تعدیل‌کننده سبک‌های دلبستگی*. مشاوره کاربردی، ۱۲(۱)، ۱۸-۱.

بیات، علی، امیدی، احد و رفیعی هنر، حمید (۱۴۰۲). *الگوی روابط عاطفی - جنسی همسران مبتنی بر آیات قرآن و روایات: یک پژوهش کیفی، زنان و خانواده*، ۱۸(۶۴)، ۱۵۴-۱۷۸.

ترکاشوند، جواد (۱۳۹۹). *تحلیل روان‌شناختی نشوز و راهکارهای سه‌گانه قرآن*. *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ۹(۱۷)، ۱۳۳-۱۵۲. ثمری صفا، جعفر، زارعی، اقبال، سمانه، سمانه و محمدی، کوروش (۱۴۰۱). *تدوین الگوی چندمحوری مشاوره پیش از ازدواج بر اساس فرهنگ اسلامی - ایرانی، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی*، ۱۰(۲۳)، ۲۶۴-۲۳۷.

جانسون، سوزان (۱۴۰۱). *کاربست زوج‌درمانی هیجان‌ملار*. ترجمه فرشاد لواف‌پور نوری. تهران: ارجمند. جاویدی، نصیرالدین، سلیمانی، علی‌اکبر، احمدی، خدابخش و صمدزاده، منا (۱۳۹۲). *اثربخشی زوج‌درمانی هیجان‌مدار بر بهبودی الگوهای ارتباطی زوجین*. *تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۱، ۴۰۲-۴۱۰.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *المفردات فی غریب القرآن*. تحقیق: صفوان عدنان داودی. بیروت: دار العلم الشامیه. طهرانی، سیدحسن، کیوان کاکابرای، محمد و امیری، حسن (۱۴۰۱). *تدوین الگوی مشاوره پیش از ازدواج «آگاه» با رویکرد تطبیقی دینی، روان‌شناسی و بومی - فرهنگی*. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۳(۵۲)، ۳۷۱-۳۷۱.

شولتز، دوان (۱۴۰۱). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یوسف کریمی، فرهاد جمهری، سیامک نقشبندی، بهزاد گودرزی، هادی بحیرایی و محمدرضا نیکخو. تهران: ارسباران.

طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۹). *ترجمه تفسیر المیزان*. ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰). *ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تحقیق: رضا ستوده. تهران: کتاب‌فروشی مرتضوی. طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تحقیق: سیداحمد حسینی. تهران: کتاب‌فروشی مرتضوی.

فاتحی‌زاده، مریم و احمدی، سیداحمد (۱۳۸۹). *بررسی رابطه الگوهای ارتباطی ازدواج و میزان رضایتمندی زناشویی زوجین شاغل در دانشگاه اصفهان*. *خانواده‌پژوهی*، ۱(۲)، ۱۰۹-۱۲۰.

- ابن فارس، احمد (۱۳۹۹ق). معجم مقاییس اللغة. تحقیق: عبدالسلام محمد هارون. بیروت: دار الفکر.
- فتوحی، سکینه، میکائیلی، نیلوفر، عطادخت، اکبر و حاجلو، نادر (۱۳۹۷). مقایسهٔ اثربخشی زوج‌درمانی مبتنی بر فراهیجان با زوج‌درمانی روایتی بر سازگاری و دل‌زدگی زناشویی زوجین متعارض. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۹(۳۴)، ۱۰۱-۷۷.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱ق). کتاب العین. قم: هجرت.
- قرشی، سیدعلی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن. تهران: کتاب‌فروشی مرتضوی.
- کاوه‌ای سده، سمیه، یوسفی، زهرا و ترکان، هاجر (۱۴۰۱). بررسی روش مشاورهٔ ازدواج توسط خبرگان مشاورهٔ ازدواج و استخراج الگوی مشاورهٔ پیش از ازدواج خبره‌محور، دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۸۷، ۳۷-۲۶.
- کاوه، حمید، عبدی، منصور و جلیلی، راضیه (۱۴۰۳). تبیین نگرش به روابط فرازناشویی بر اساس طرح‌واره‌های جنسی با نقش میانجی تنوع‌طلبی: کارکردی برای امنیت روانی. مطالعات امنیت اجتماعی، ۱۵(۴)، ۶۸-۳۹.
- کرمانشاهی، فاطمه و شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی درمان آدلری بر بهبود الگوهای ارتباطی زنان ناباور. پژوهش‌نامهٔ تربیتی، ۹(۴۰)، ۹۹-۱۱۲.
- کربمی ثانی، پرویز، اسمعیلی، معصومه، فلسفی‌نژاد، محمدرضا، شفیع‌آبادی، عبدالله، فرحبخش، کیومرث و احيائي، کبری (۱۳۸۹). تدوین محتوای مشاورهٔ قبل از ازدواج بر مبنای شناسایی عوامل و مهارت‌های معنوی و اخلاقی پیش‌بینی‌کنندهٔ ازدواج موفق در بین زوج‌های تبریز، زن و مطالعات خانواده، ۷، ۱۳۲-۱۲۱.
- گاتمن، جان و گاتمن، جولی (۱۳۹۸). ده اصل برای زوج‌درمانی مؤثر. ترجمهٔ مریم خسروی. تهران: سایهٔ سخن.
- گلاس، ویلیام (۱۳۹۸). نظریهٔ انتخاب. ترجمهٔ مهرداد فیروزبخت. تهران: رسا.
- گلدنبرگ، هربرت و گلدنبرگ، ایرنه (۱۳۹۴). خانواده‌درمانی. ترجمهٔ مهرداد فیروزبخت. تهران: رسا.
- گلزاری، محمود و کمن، محمدرضا (۱۳۹۴). الگوی همسرگزینی در مشاورهٔ پیش از ازدواج گام‌به‌گام از آشنایی تا انتخاب. مجموعه مقالات همایش خانواده و تربیت جنسی. مشهد، ۷۱-۹۲.
- گنابادی، سلطان محمد (۱۳۷۳). ترجمهٔ بیان السعادة فی مقامات العبادة. ترجمهٔ رضا خانی و حشمت‌الله ریاضی. تهران: دانشگاه پیامنور.
- محمدرپور، احمد (۱۴۰۰). ضد روش زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران: لوگوس.
- مک‌گلدنبرگ، مونیکا و رندی گرسن، سیلویا شلن برگر (۱۳۹۸). ژنوگرام، سنجش و مداخله در مشاورهٔ ازدواج و خانواده‌درمانی. ترجمهٔ فرشاد بهاری. تهران: دانژه.
- میرمحمد صادقی، مهدی (۱۳۹۷). آموزش پیش از ازدواج. مشهد: به‌نشر (آستان قدس رضوی).
- مینوچین، سالوادور (۱۳۹۰). خانواده و خانواده‌درمانی. ترجمهٔ باقر ثنائی. تهران: امیرکبیر.
- نیکولز، مایکل و شوارتز، ریچارد (۱۳۸۷). خانواده‌درمانی مفاهیم و روش‌ها. ترجمهٔ محسن دهقانی و دیگران. تهران: دانژه.
- نامداریور، فهیمه و بلقان‌آبادی، مصطفی (۱۳۹۷). نقش پرخاشگری، الگوهای ارتباطی، و رضایت جنسی با سازگاری زوجی. تحقیقات علوم رفتاری، ۱۶(۳)، ۲۶۳-۲۵۵.
- هنرپروران، نازنین، قادری، زهرا و قبادی، کبری (۱۳۹۰). مقایسهٔ الگوهای ارتباط و تعارضات زناشویی در زنان متأهل شاغل در

بانک‌های دولتی و زنان خانه‌دار شهر شیراز. *جامعه‌شناسی زنان*، ۲(۳)، ۱۳۲-۱۰۳.

Basri B. & Anom E. (2023). Communication Patterns of the Head of Religious Affairs Office (KUA) in Reducing the Divorce Rate. *Ilomata International Journal of Social Science*, 4(1), 65-73.

Donato, S., Parise, M., Pagani, A. F., Bertoni, A. and Iafrate, R. (2014). Demand withdraw, Couple Satisfaction and Relationship Duration. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 140(22), 200-206.

Gottman, J. M. (1993). A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology*, 7, 57-75.

Guetto, R., Vignoli, D. & Bazzani, G. (2021). Marriage and cohabitation under uncertainty: The role of narratives of the future during the COVID-19 pandemic. *European Societies*, 23(sup1), S674-S88.

Jalali, N., Heidari, H., Davoudi, H. & Aleyasin, S. A. (2019). The Comparison of the Effectiveness of Emotion Focused Therapy and Gottman's Relationship Enrichment on Woman's Communication Patterns. *Journal of Research in Behavioural Sciences*, 17(2), 265-79.

Ledbetter, M. A. (2009). Family communication patterns and relational maintenance behavior: Direct and mediated association with friendship closeness. *Journal of Human Communication Research*, 35(1), 130-147.

Poletti, B., Carelli, L., Solca, F., Pezzati, R., Faini, A., Ticozzi, N. & Silani, V. (2019). Sexuality and intimacy in ALS: systematic literature review and future perspectives. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 90(6), 712-719.

Robin, M. (2005). Healthy marriage programs: Learning what works. *Journal Future of Children*, 15, 139-156.

Siffert, A. & Schwarz, B. (2011). Spouses' demand and withdrawal during marital conflict in relation to well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(2), 262-277.

- Stanley, S. M. & Markman, H. J. (2020). Helping couples in the shadow of COVID-19. *Family process*, 59(3), 937-55.
- Stutzman, S. (2011). Premarital counseling and culture: A narrative inquiry of couples' insights. Graduate Theses and Dissertations. Iowa State University. *Journal of Family therapy*, 2, 65-81.
- Tilden, T., Theisen, M., Wampold, B. E., Johnson, S. U. & Hoffart, A. (2020). Individual distress and dyadic adjustment over the course of couple therapy and three-year follow-up: A replication study. *Psychotherapy Research*, 30(3), 375- 386.
- Wille, S. T. (2000). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(1), 5-47.
- Shultz, K. S., Whitney, D. J. & Zickar, M. J. (2020). *Measurement theory in action: Case studies and exercises*. Routledge.